

УДК 316.334.5:504.03

DOI <https://doi.org/10.32840/2707-9147.2020.88.7>

Е. Г. ПОЗДНЯКОВА-КИРБЯТ'ЄВА

доктор соціологічних наук, професор,
проректор з навчальної роботи
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Ю. В. МОСАЄВ

кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

ГАРДЕНОТЕРАПЕВТИЧНІ ЛОКАЦІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ФАКТОР ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПРОМИСЛОВОГО МІСТА

У статті досліджено основні екологічні проблеми сучасних промислових міст та їх взаємозв'язок із соціальними процесами. У роботі сформульована проблема соціальної нерівності між жителями великих промислових міст та жителями інших міст України, де промисловість перебуває на низькому рівні розвитку. У роботі досліджено біполярну систему екологічної нерівності між жителями регіонів з високим та низьким рівнями розвитку промисловості. У роботі наведені результати досліджень науковців, які спеціалізуються на соціології екології, державному управлінні та екології, щодо екологічних проблем українських промислових міст та їх відображення у соціальних процесах, які реалізуються у соціальній динаміці міста як окремої локальної соціальної системи. У статті автори наводять результати емпіричного дослідження рівня екологічного забруднення п'яти українських промислових міст, акцентуючи увагу на проблемних аспектах місцевої екології. У статті дано визначення поняттям «гарденотерапія» та «гарденотерапевтичні локації». Авторами статті наведено авторську класифікацію гарденотерапевтичних локацій. Особлива увага в роботі приділяється ролі спеціалізованих реабілітаційних парків у системі гарденотерапевтичних локацій. На думку авторів, тільки за наявності такого спеціалізованого реабілітаційного парку на території промислового міста можливо побудувати інтегральну систему гарденотерапевтичних локацій. У статті наведено перелік категорій осіб, на яких буде спрямовано гарденотерапевтичні заняття з використанням відповідних спеціалізованих локацій. У роботі розглянутий функціонал гарденотерапевтичних локацій та його вплив на екологізацію промислового міста, персоналізованого за окремими функціями.

У статті проаналізовано перспективи підвищення рівня екологізації промислового міста від функціонування саденотерапевтичних локацій.

Ключові слова: екологія, екологізація промислових міст, саденотерапія, саденотерапевтичні локації, екологічна соціалізація, соціальна реабілітація, функціонал саденотерапевтичних локацій у межах промислового міста, рекреація.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що кількість промислових підприємств на території України невинно зменшується, їх вплив на екологію є суттєвим. Так історично склалося, що розвиток української промисловості є нерівномірним у регіональному вимірі, більшість промислових підприємств нашої країни знаходяться на Сході та Півдні України. У ХХІ столітті зазначений вектор дещо видозмінився і в згаданих нами регіонах питома вага в економіці промислових підприємств зменшується, тоді як на Заході та Центрі України, навпаки, збільшується за рахунок відкриття нових підприємств у співпраці з країнами ЄС. Тобто, незважаючи на центробіжні тенденції розвитку української промисловості, що відбуваються нині, загалом негативний вплив діяльності українських промислових підприємств на стан екології не зменшується. Особливо важкою ситуація є в місцях локалізації великих промислових підприємств. Так історично склалося, що в Україні промислові підприємства локалізовані навколо великих міст та великих промислових агломерацій. Зазначений фактор призвів до того, що в рамках сучасного українського суспільства створилася біполярна екологічна нерівність. Її сутність полягає в тому, що українець стояв перед соціально-екологічним наративом жити на території великого промислового міста та мати високий рівень статків або жити в невеличкому містечку або місті з низьким рівнем розвитку промисловості з відносно низьким рівнем статків, але водночас не мати екологічних проблем, притаманних промисловим містам. Ця дилема є значним фактором екологічної нерівності, що є актуальною дотепер. Останні п'ятдесят років людство робить відчайдушні спроби зменшити негативні впливи діяльності промислових підприємств на екологічну ситуацію в промислових містах. Сьогодні таких методів є досить багато, але до сих пір як в Україні, так і інших країнах світу залишається актуальною проблема створення ефективної системи екологізації промислових міст. Для сьогодення характерна ситуація, коли місцеві чиновники, громадські діячі та вчені намагаються віднайти та реалізувати системні інноваційні рішення у сфері покращення екологічної ситуації. На нашу думку, основою такої системи повинна стати ідея поширення саденотерапії як екологічного рекреаційного та реабілітаційного наративу соціальних та соціально-екологічних практик. Саденотерапія є екологічним засобом рекреації та соціальної і фізичної реабілітації. Саденотерапія вимагає специфічних локацій, які можуть використовуватися для сприяння екологічній соціалізації жителів промислового міста та загального підвищення їхньої екологічної культури, що в сукупності повинно

дати кумулятивний ефект, який зрештою сприятиме підвищенню рівня життя та соціального комфорту жителів промислового міста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема екологізації промислових міст є дуже актуальною і досліджувалася спеціалістами в рамках різних наук, зокрема екології, соціології, державного управління тощо. Соціологічним обґрунтуванням цієї проблеми займалися такі вчені: Л. Амджадін, Р. Болан, К. Власенко, А. Львовичкіна, Г. Полієнко, В. Половець, М. Потабенко, О. Салтовський, О. Стегній та інші. У роботах зазначених учених було обґрунтовано екологічні проблеми українських міст та їх соціальні наслідки. В роботах Л. Бакалової, І. Васіної, О. Ващук, Л. Голубця, С. Стародубцева та В. Ткаченко досліджено проблему підвищення рівня екологізації сучасного міста з використанням різних управлінських технологій та шляхи інноваційного вирішення цієї проблеми. Проблема створення та функціонування саденотерапевтичних локацій у межах промислового міста досліджувалася в роботах О. Григоренко, Н. Дерев'яно, Ю. Мосаєва та Л. Хорошкова. Загалом, слід відзначити, що проблематика використання саденотерапевтичних локацій у сфері підвищення екологічності промислових міст є інноваційною та такою, що вимагає всебічного дослідження як у рамках соціології екології і соціології міста, так і інших супутніх розділів соціології і екології та теорії державного і муніципального управління.

Мета статті – з'ясувати особливості використання саденотерапевтичних локацій як інноваційного фактору екологізації промислового міста.

Виклад основного матеріалу. Проблема екологізації промислових міст як у рамках загальнонаціонального, так і світового контексту є однією з найголовніших проблем сучасного цивілізаційного розвитку України та проблемою сталого розвитку країни як на національному рівні, так і на рівні окремих громад. Сучасні екологічні проблеми як на рівні світового співтовариства, так і на рівні України як незалежної і суверенної держави вимагають системних відповідей з питомою вагою екологічного складника на всіх рівнях суспільного буття задля сталого розвитку від макросоціального до мікросоціального рівнів.

На думку Л. Бакалової, «разом соціальна та економічна складові частини сталого розвитку мають сприяти зростанню якості життя населення, що значною мірою залежить від екологічного фактора, тобто стану довкілля. Тому кожне рішення державної або місцевої влади, яке стосується економічного і соціального розвитку, повинне зважуватися з точки зору його екологічних наслідків, у чому й полягає суть екологічного складника сталого розвитку» [1]. Тобто кожне українське місто для досягнення сталого розвитку повинне розробити, адаптувати або впроваджувати системні рішення щодо власної екологізації як фактору підвищення рівня життя та соціального комфорту членів місцевої громади.

На думку В. Ткаченко та О. Ващук, одним з головних факторів підвищення екологізації промислових міст є розвиток «зеленої економіки» та стимуляції. Зокрема, вони зазначають, що «одним з найбільш перспективних практичних методів організації впровадження та підтримки «зеленої» економіки можна назвати національне екологічне партнерство, що має бути реалізоване насамперед на місцевому, регіональному рівнях» [7]. Тобто, на думку зазначених учених, для того щоб підвищити рівень екологізації промислового міста, треба користуватися економічними та соціально-економічними механізмами, у тому числі за допомогою концепції «зеленої» економіки, коли через високий рівень екологічної свідомості в окремих країнах та навіть цілих континентах люди почнуть у своїй більшості споживати товари, що вироблені у екологічній місцевості з використанням екологічно чистих матеріалів. Саме ці економічні фактори, на думку багатьох апологетів «зеленої» економіки, і повинні сприяти зменшенню промислових викидів від екологічно небезпечних підприємств, що є атрибутами українських промислових міст.

Екологічні проблеми великих промислових міст України актуалізовані не в одному науковому дослідженні та артикульовані у великій кількості державних екологічних програм і концепцій. Наведемо лише результати одного з досліджень, що було проведене у п'яти великих промислових містах у 2018 році за ініціативи чеської екологічної громадської організації «Арніка» у співпраці з українськими екологами з організації «Екоекшн». Так, зокрема, «Чесько-Українська команда експертів виявила збільшення забруднення навколишнього середовища в Дніпрі, Кривому Розі, Запоріжжі, Харкові та Маріуполі. П'ять основних промислових міст забруднені важкими металами і стійкими органічними сполуками» [6]. Тобто екологічна ситуація у промислових містах України, де було проведене зазначене міжнародне дослідження, є складною, а зважаючи на те, що подібна ситуація спостерігається в цих містах уже не перше десятиліття, то ситуація може розцінюватися як перманентна екологічна криза, вирішення якої є питанням як національної безпеки, так і питанням стабільного існування сучасного українського суспільства.

Одна з основних проблем деєкологізації українських промислових міст полягає у низькому рівні екологічної освіченості та екологічної культури місцевого населення. Так, М. Голубець цей процес оцінює як похідну від тотальної урбанізації, яка стала основним трендом більшості соціально-демографічних процесів як по всій Європі, так і в Україні зокрема [3, с. 3–5]. Тобто урбанізаційні процеси призвели до зниження загальної екологічної культури та обізнаності. Головним чином через те, що нові члени сегригованого простору великих промислових міст сприймають погану екологію як даність.

На думку І. Васиної та С. Стародубцева, покращення екологічної ситуації в містах залежить від якості місцевих екологічних програм

та інших заходів, яких вживає місто для власної екологізації [2]. Зазначений шлях є актуальним і ефективним у разі розуміння ситуації місцевими елітами та представниками місцевої влади. Зважаючи на те, що сучасне промислове місто є прикладом соціальної системи зі сталою соціальною структурою, є досить малий відсоток вірогідності, що місцеві еліти адекватно оцінюють екологічні проблеми власного міста і мають можливість залучити ресурси для вирішення проблеми у короткостроковій та середньостроковій перспективі.

Ми вважаємо, що одним з імовірних інструментів підвищення екологізації промислових міст є створення централізованої саденотерапевтичної інфраструктури та її використання в рекреаційних, соціалізаційних та реабілітаційних цілях.

Гарденотерапія є новим та актуальним напрямом соціальної реабілітації, що базується на терапевтичних ефектах рослин. Однією з найголовніших переваг саденотерапії над іншими реабілітаційними методиками та технологіями є високий рівень екологічності [5, с. 5]. З першого погляду саденотерапія є альтернативною технологією соціальної та фізичної реабілітації осіб, які потребують цього. Та водночас слід сказати, що застосування саденотерапії можливе лише за наявності спеціалізованих локацій. Саденотерапевтичні локації можуть бути дуже різними: починаючи від зеленої кімнати в дитячому садочку і закінчуючи спеціалізованим реабілітаційним парком. Кожна із зазначених локацій має свій обмежений функціонал і може допомогти у вирішенні конкретної проблеми, але поєднання окремих локацій для саденотерапії формує єдину систему саденотерапевтичних локацій промислового міста, що сприяє підвищенню рівня його екологізації.

Застосування саденотерапії як штучної екосистеми промислового міста передбачає структуруацію її окремих елементів. Спробуємо скласти приблизну структуру саденотерапевтичних локацій промислового міста. На нашу думку, всі саденотерапевтичні локації можна розподілити на чотири рівні. Кожен рівень має свої особливості та спеціалізований функціонал і призначений для допомоги тій чи іншій категорії населення, що потребує реабілітаційної допомоги. Водночас ці локації можуть бути використані як рекреаційні ресурси, а для міста вони стануть додатковим джерелом кисню.

Першим елементом цієї системи є екологічні класи, зелені куточки та клумби і клумбові комплекси на території шкільних і дошкільних установ міста. Зазначені локації сприяють екологічній соціалізації школярів та дошкільнят. Створення екологічних класів та зелених куточків – це першочергове завдання для розвитку первинної ланки саденотерапевтичних локацій. Головну проблему на цьому рівні ми бачимо в тому, що навіть у тих освітніх закладах, де вони присутні, вони рідко використовуються з метою проведення заходів, спрямованих на екологічну соціалізацію дітей. Доповненням до саденотерапевтичних локацій первинного рівня можуть служити подібні локації

на території дитячих поліклінік та стаціонарних медичних закладів, де діти під час хвороби могли б освоювати екологічні норми та соціальні ритуали сучасного суспільства, водночас за наявності у зазначених медичних закладах спеціалістів з гарденотерапії можуть проводити заняття із соціальної чи фізичної реабілітації. Це ж стосується і центрів ранньої реабілітації та інших подібних установ.

Другий рівень – це вже спеціалізовані гарденотерапевтичні локації, що призначені для ерготерапії, соціальної та фізичної реабілітації в теплицях. Це можуть бути навчальні теплиці в рамках шкіл з біологічною чи екологічною спеціалізацією, закладах вищої освіти. До них повинні доєднатися і теплиці, що створені саме з реабілітаційною метою, які не будуть використовуватися в освітніх та сільськогосподарських цілях. Альтернативною формою гарденотерапевтичних локацій можуть бути фермерські поля чи теплиці, де гарденотерапевтичні заняття можуть проходити як виняток та у формі паралельного використання локацій як у реабілітаційних, соціалізаційних, так і сільськогосподарських цілях.

Третій рівень являє собою локації подвійного використання. До зазначеного рівня локацій ми відносимо паркові, лісові та лісопаркові зони, які призначені для рекреаційних цілей або задля збереження біорізноманіття регіону чи конкретної кліматичної зони. Водночас зазначені локації можуть використовуватися як гарденотерапевтичні локації. Таке застосування може мати циклічний характер для проведення певних типів занять або локалізації в паркових чи лісопаркових зонах гарденотерапевтичних локацій. На цьому рівні можуть бути застосовані екзотичні для українських міст сади, що розташовуються на дахах великих приміщень. Зазвичай це великі офісні центри або надсучасні багатоповерхові житлові будинки. Хоч нині на території великих українських міст подібні форми локацій носять поодинокий характер, але світові тенденції свідчать про те, що в майбутньому кількість таких локацій буде невинно збільшуватись і позитивно впливати як на загальну екологізацію промислового міста, так і на розширення рекреаційних та гарденотерапевтичних ресурсів для загального використання. І все ж найбільш структурованою гарденотерапевтичною локацією на цьому рівні є ботанічні сади, які мають усі атрибути гарденотерапевтичної локації, але мають інший функціонал. Останніми роками ботанічні сади почали створювати спеціалізовані гуртки з поглибленого вивчення ботаніки для школярів, що побічно сприяє їхній екологічній соціалізації та підвищує рівень екологічної культури.

Четвертий рівень є професійним, до нього треба відносити спеціалізовані та багатофункціональні локації. Натепер такою локацією можуть бути реабілітаційні парки. На сьогодні в світі є лише кілька подібних парків, один з них знаходиться в Україні на території заповідної зони острова Хортиця в місті Запоріжжі і входить до структури КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»

Запорізької обласної ради. «Реабілітаційний парк на о. Хортиця відповідно до проекту являє обмежений територіальний простір, в якому як для дорослих осіб, так і для дітей з інвалідністю будуть створені умови щодо відновлення фізичного, духовно-психічного здоров'я шляхом отримання медичних, психолого-когнітивних, культурно-анімаційних, фізіотерапевтичних та соціальних послуг» [4, с. 7–9]. Подібна локація є унікальною не тільки для Запоріжжя, але й для всієї Східної Європи. Крім того, цей парк є унікальною реабілітаційною локацією та фактором підвищення екологічної культури та загальної екологізації Запоріжжя. Наявність саме такого реабілітаційного парку дозволяє Запоріжжю відтворити інтегральну систему гарденотерапевтичних локацій і використовувати її для підвищення власної екологізації. Цим шляхом можуть піти й інші промислові центри для суттєвого підвищення рівня екологізації всього південно-східного регіону України.

Основний функціонал гарденотерапевтичних локацій можна звести до таких функцій, як:

1) Реабілітаційна. Використовуючи локації за прямим призначенням, будуть створені прекрасні умови для реабілітації осіб з інвалідністю, людей похилого віку, ветеранів АТО та ООС, людей з хронічними захворюваннями та інших містян, які потребують фізичної або соціальної реабілітації. У разі налагодження системності процесу місто може отримати додаткові бюджетні надходження через зародження реабілітаційного туризму на території міста.

2) Соціалізуюча. Діти змалку отримують можливість соціалізуватися з використанням природних комплексів, композицій та локацій. Такий тип соціалізації особливо важливий в умовах степової України, де розташовано більшість українських промислових центрів. Саме зазначена зона найбільше страждає від кліматичних змін і тому наявність великої кількості зон із «зеленими» насадженнями дозволить познайомитись з природним біорізноманіттям, не завжди характерним саме для українських степів.

3) Адаптаційна. Для більшості осіб з інвалідністю дуже важливо адаптуватися до нових умов власного життя. Подібні проблеми виникають у людей похилого віку, ветеранів військових конфліктів та інших категорій населення. Гарденотерапевтичні локації дають можливість в рамках спеціалізованих реабілітаційних парків вирішити цю проблему.

4) Соціобіологічна. Зазначена функція сприятиме консолідації жителів промислових міст навколо екологічної тематики та впорядкування життя в місті на волонтерських та громадських засадах. Це сприятиме гармонізації соціальних відносин у рамках промислового міста. Водночас нарощення біомаси на території промислового міста сприятиме зниженню кількості вуглекислого газу у повітрі.

5) Рекреаційна. Усі зазначені форми гарденотерапевтичних локацій, крім зазначених ефектів, використовуватимуться жителями

та гостями міста для відпочинку. Загалом саденотерапевтичні локації збільшують кількість рекреаційних ресурсів промислового міста, що підвищує його популярність серед туристів та загальний рівень соціального комфорту серед жителів промислового міста.

Висновки і пропозиції. Екологічні проблеми промислових міст негативно впливають на рівень життя, соціального комфорту та стан здоров'я місцевих жителів. Подібний стан справ сприяє відтоку населення із українських промислових міст. Головна причина – формування соціальної нерівності, спричиненої саме екологічною кризою промислових міст. Сучасні промислові міста України продукують екологічні умови, що не задовольняють молодь і сприяють її міграції до регіонів з кращою екологією. Підвищення рівня екологізації є однією з головних проблем сучасної урбаністики та органів місцевої влади промислових міст. Виходячи з логіки децентралізації, саме органи місцевої влади повинні дбати про підвищення рівня екологізації промислового міста. Одним з інноваційних інструментів підвищення рівня екологізації промислових міст є створення та об'єднання в єдину систему саденотерапевтичних локацій. Зазначені локації являють собою обмежені в просторі майданчики з високою концентрацією рослин, що використовуються для реабілітаційних занять, рекреації та екологічної соціалізації. За масштабом та спеціалізацією саденотерапевтичні локації поділяються на чотири рівні. Найбільш складним є четвертий рівень, що передбачає наявність спеціалізованого реабілітаційного парку. Нині в Україні закладений лише один такий парк на території заповідної зони острова Хортиця на базі КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Тому місто Запоріжжя має всі можливості першим серед промислових міст України створити інтегральну систему саденотерапевтичних локацій та підвищити власний рівень екологізації.

Список використаної літератури

1. Бакалова Л. Сталий розвиток як відповідь на загострення екологічних проблем. *Управління сучасним містом*. 2006 № 3–4/7–12 (23–24). С. 254–260.
2. Васіна І., Стародубцев С. Шляхи розроблення екологічної програми розвитку міста. *Теорія та практика державного управління*. 2008. Вип. 3. С. 136–140.
3. Голубець М.А. Урбанізація, її соціальна сутність та екологічні наслідки. Львів: Академ. Експрес, 1994. С. 3–5.
4. Дерев'яно Н.П. Локація для саденотерапії у реабілітаційному парку Хортицької національної академії (о. Хортиця). Тези доповідей учасників науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальні проблеми садово-паркового мистецтва». 27 листопада 2019 року. Умань: Уманський національний університет садівництва, 2019. С. 7–9.
5. Мосаєв Ю.В., Дерев'яно Н.П., Григоренко О.С. Методичний посібник з питань впровадження саденотерапії в Україні. Запоріжжя: ГО «НАМ НЕБАЙДУЖЕ». 2020. 40 с.

6. Промышленные города Украины загрязнены тяжелыми металлами и диоксинами, – обнаружиле новое исследование чешских экспертов. URL: <https://amika.org/ru/ukraina-zagryazuena-tyazhelymi-metallami-i-dioxinami>.

7. Ткаченко В.С., Васьук О.В. Проблеми державного управління екологізацією економіки: регіональний рівень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 12. С. 47–52.

Pozdniakova-Kyrbiat'ieva E. H., Mosaiev Yu. V. Garden therapeutic locations as an innovative factor of ecologization of the industrial city

The article considers the main environmental problems of modern industrial cities and their relationship with social processes. The paper formulates the problem of social inequality between residents of large industrial cities and residents of other cities of Ukraine, where industry is at a low level of development. The bipolar system of ecological inequality between the inhabitants of regions with high and low level of industrial development is investigated in the work. The paper presents the results of research by scientists specializing in sociology of ecology, public administration and ecology on the environmental problems of Ukrainian industrial cities and their reflection in social processes that are implemented in the social dynamics of the city as a separate local social system. In the article, the authors present the results of an empirical environmental study of the level of environmental pollution in five Ukrainian industrial cities, focusing on problematic aspects of local ecology. The article defines the concept of “garden therapy” and “garden therapy locations”. The authors of the article provide the author’s classification of garden therapy locations. Particular attention is paid to the role of specialized rehabilitation parks in the system of garden therapy locations. According to the authors, only in the presence of such a specialized rehabilitation park in the industrial city it is possible to build an integrated system of garden therapy locations. The article lists the categories of people to whom garden therapy classes will be directed using the appropriate specialized locations. The paper considers the functionality of garden therapy locations and its impact on the greening of the industrial city personalized by individual functions. The article analyzes the prospects of increasing the level of greening of the industrial city from the functioning of garden therapy locations.

Key words: ecology, greening of industrial cities, garden therapy, garden therapy locations, ecological socialization, social rehabilitation, functionality of garden therapy locations within an industrial city, recreation.